

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКАХ УКРАЇНИ

PRECONDITIONS AND FACTORS OF IMPLEMENTATION OF INTEGRATED APPROACH TO RISK MANAGEMENT IN BANKS OF UKRAINE

Марина МЕЛЬНИЧУК,
начальник відділу ринкових ризиків
ПАТ «Банк Кіпру»

Maryna MEL'NYCHUK,
Chief of market risks department
of PJSC "Bank of Cyprus"

Банківська діяльність є однією із найбільш динамічних у сучасній економіці. Глобалізація, виникнення нових інформаційних технологій, поява різноманітних фінансових інструментів та послуг, загострення конкуренції всередині банківського сектору, між банками та іншими фінансовими інституціями – все це призвело до зростання банківських ризиків. У багатьох країнах, в тому числі і в Україні, банки є найбільшими за економічним впливом та потенціалом фінансовими інституціями. Відповідно недостатня ефективність системи управління ризиками в банківській системі створює передумови для виникнення численних загроз як у масштабах окремої національної економіки, так і на глобальному рівні.

У процесі своєї еволюції система управління ризиками в банках зазнає суттєвих змін. Але стверджувати, що сучасна парадигма ризик-менеджменту в банківському секторі в повній мірі відповідає потребам банків та інших економічних агентів (в т. ч. – власників банків), дуже передчасно. Останні фінансові кризи (2000-2001 та 2008-2009 років) показали наявність значних проблем у цій сфері, недостатню ефективність використання існуючих теоретичних та прагматичних положень ризик-менеджменту.

У таких умовах постає питання щодо необхідності застосування принципово нових підходів до побудови системи управління банківськими ризиками, насамперед шляхом застосування інтегрованої системи управління ризиками (ІСУР). Цей процес є надзвичайно складним та потребує відповідного наукового обґрунтування.

Вітчизняна фінансова наука має вагомі здобутки в дослідженні кола питань, пов'язаних з ризик-менеджментом у банках. Проте існуючі наукові підходи потребують актуалізації, оскільки в глобальній економіці виникають нові виклики та загрози, адекватна відповідь на які можлива виключно за умови використання інтегрованого підходу до управління ризиками в банках.

З урахуванням викладеного вище **мета статті** – визначити передумови переходу до використання ІСУР вітчизняними банками на основі аналізу чутливості банківської системи України до ризику та існуючих стереотипів щодо ризик-менеджменту.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної фахової літератури свідчить про відсутність єдиного погляду науковців на зміст поняття «інтегроване управління ризиками» та визначення сутності та складових ІСУР [1-4]. На наш погляд, для ІСУР можна виділити такі характеристики:

1. Це система, в якій усі елементи мають між собою прямий та зворотний зв'язок.

2. Її функціонування відбувається в контексті стратегічного менеджменту, тому її цілі органічно пов'язані з місією та цілями банку (як стратегічними, так і тактичними).

3. Об'єктом управління в ризик-менеджменті є ризик, відповідно ІСУР враховує «апетит» банку до ризику, їх профіль та інші ризик-фактори.

Чи відповідає підхід до управління ризиками в банках України виділеним характеристикам ІСУР? Насамперед зазначимо, що за більш ніж двадцять років незалежності

банківська система України пройшла шлях від кількох установ до розгалуженої та потужної мережі, яка є основою для функціонування фінансової інфраструктури. Відповідним чином змінювався і ризик-менеджмент у вітчизняних банках, проте цілий ряд деструктивних факторів зберігають свій вплив і надалі здатні суттєво погіршити показники діяльності в банківській системі.

Так, надзвичайно загрозливою є ситуація щодо кредитного ризику, який характеризує ймовірність втрат банків у результаті неспроможності їх контрагентів (позичальників) здійснювати виплати за основною сумою та / або відсотками. Витоки проблем лежать у неефективній кредитній політиці банків, які у 2005-2008 роках на тлі економічного зростання та жорсткої конкурентної боротьби суттєво послабили вимоги до позичальників, що в підсумку призвело до погіршення якості кредитного портфеля (рис. 1).

Звернемо увагу на той факт, що на кінець 2009 року сума недіючих кредитів зросла більш ніж у 3 рази порівняно з 2008 роком, а їх частка у загальному обсязі – із 4% до 15% протягом 2008-2011 років (серед усього це можна пов'язати із запровадженням НБУ нової класифікації кредитів [5]).

Валютний ризик характеризує наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали. Передумова його виникнення – існування активів та зобов'язань банків в іноземній валюті. Для банківської системи України характерною є відкрита довга валютна позиція: її розмір стрімко зростав із 2005 року, сягнувши максимуму в 2008 році, після чого почалось поступове зниження (рис. 2).

Загалом довга валютна позиція дозволяє учасникам ринку отримати прибуток у результаті зростання курсу іноземної валюти, але для банків

більш оптимальною є нейтральна валютна позиція. Загальноживаною світовою практикою для збалансування валютних активів і зобов'язань є використання похідних фінансових інструментів, проте в Україні наразі організована торгівля деривативами з базовим активом у валюті відсутня.

Процентний ризик являє собою наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок (він впливає на прибутковість банків, економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових

У статті проведено аналіз чутливості банківської системи України до ризику. Виокремлено основні фактори виникнення ризику у вітчизняній банківській системі на сучасному етапі. Охарактеризовано основні стереотипи щодо ризик-менеджменту, які суттєво впливають на його ефективність. Розкрито чинники, які визначають необхідність переходу до інтегрованого управління ризиками в українських банках.

The article analyses the risk sensitivity of the Ukrainian banking system. It is specified the key risk factors of the national banking system at the current stage. It is characterized the basic stereotypes as to risk management, which significantly influence its efficiency. It is disclosed the factors that determine the need to move towards integrated risk management in Ukrainian banks.

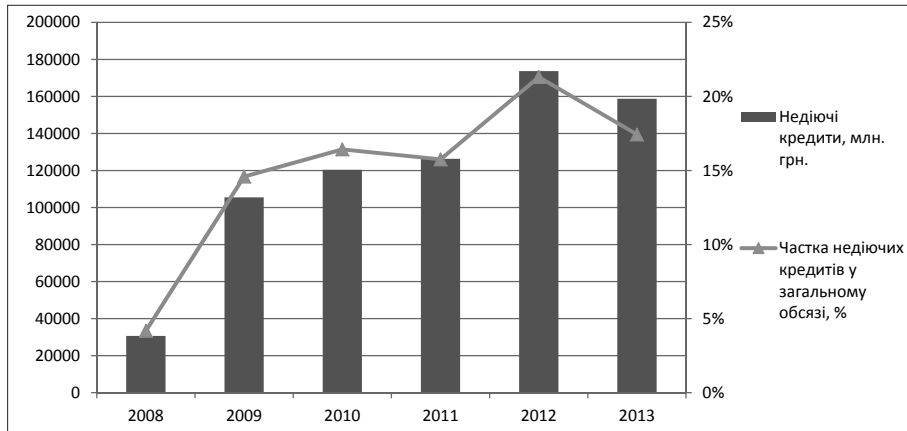
інструментів). Одним із найбільш популярних інструментів аналізу процентного ризику є геп-аналіз. Його суть полягає у виявленні розбіжностей у величинах активів та пасивів упродовж певних проміжків часу.

Для розрахунку використовується наступна формула:

$$Gap_t = \sum \text{ЧА}_t - \sum \text{ЧП}_t,$$

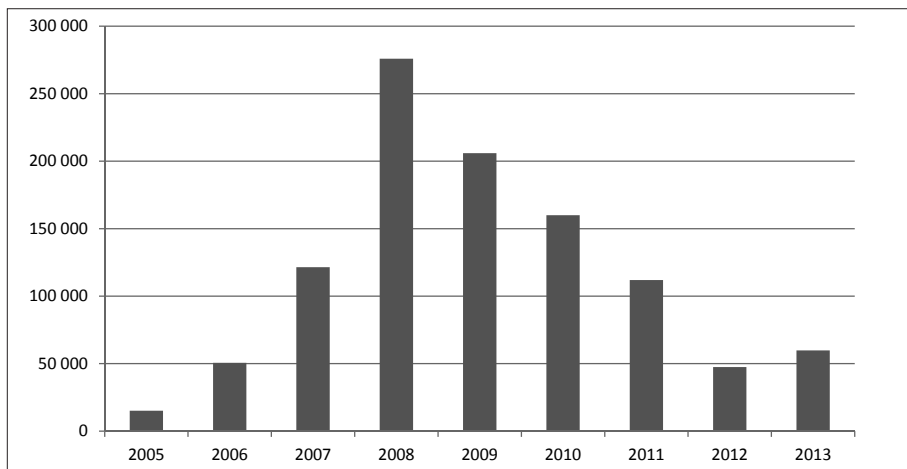
де Gap_t – геп, ЧА_t – сума чутливих активів для періоду t , ЧП_t – сума чутливих пасивів для періоду t .

Рис. 1. Недіючі кредити в Україні у 2008-2013 роках

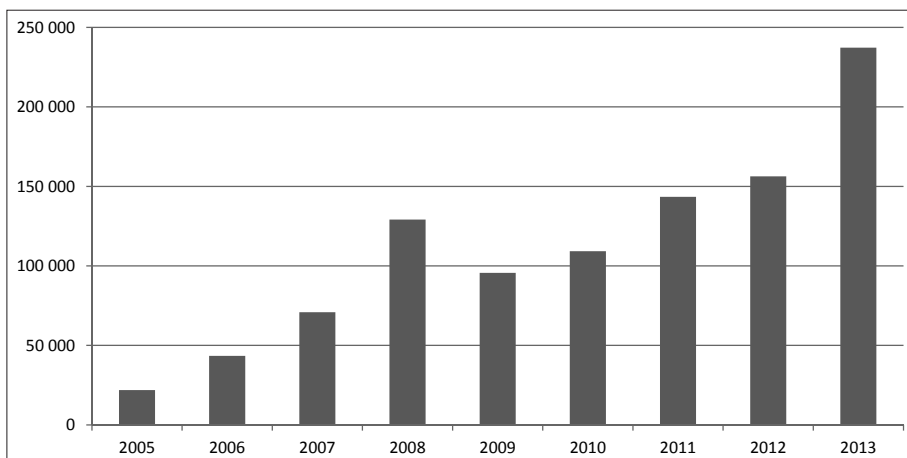
Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ.

Рис. 2. Валютна позиція банків України у 2005 – 2013 роках, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ.

Рис. 3. Геп на інтервалі в один рік у банках України протягом 2005 – 2013 років, млн. грн.

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ.

На рис. 3 показано періодичний геп на інтервалі в один рік.

Як бачимо, спостерігається тенденція до збільшення позитивного розриву між чутливими до зміни відсоткової ставки активами та пасивами, що свідчить про зростання процентного ризику в банківській системі України.

Ризик ліквідності являє собою наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає внаслідок неспроможності банку виконати свої зобов'язання в належні строки без значних втрат.

Упродовж 2005-2013 років абсолютний обсяг короткострокових кредитів у банківській системі України зростав, а частка ліквідних кредитів залишалася досить високою. Так, наприкінці 2013 року вона досягла максимуму і становила 47% у загальному обсязі кредитів та 42% – в активах.

Спостерігалось також зростання обсягу цінних паперів і короткострокових депозитів, проте співвідношення між ними динамічно змінювалось (рис. 4).

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, що виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Для оцінки передумов виникнення ринкового ризику розглянемо структуру портфелів депозитних корпорацій в Україні (рис. 5).

Як бачимо з рис. 5, обсяг цінних паперів у портфелях депозитних корпорацій зростав у аналізованому періоді. Проте дане зростання відбувалось за рахунок інших, ніж акції, інструментів. Частка ж пайових цінних паперів навіть дещо знизилась. Значну частку серед цінних паперів у портфелях банків займають державні фінансові інструменти (наприкінці 2013 року – 13,3%).

Загалом вкажемо на досить високу чутливість банківської системи України до ризиків, основними джерелами якого на сьогодні є: висока частка проблемної заборгованості (безнадійні та сумнівні кредити); відсутність ефективних механізмів хеджування валютного ризику на тлі різкої девальвації національної валюти; високі процентні ставки як за депозитами, так і за кредитами, що підвищує процентний ризик; значна частка короткострокових депозитів у зобов'язаннях банків, що призводить до зростання ризику ліквідності; висока волатильність фондового ринку та істотна ймовірність дефолту за державними цінними паперами.

Ризики, з якими стикається банківська система, є тісно взаємопов'язаними. Індивідуальне управління кожним із них може призвести до нестачі покриття та значних збитків у разі синергійної взаємодії кількох ризиків. Саме тому доцільним є використання інтегрованої системи управління ризиками, яка враховувала б взаємозалежності та давала більш повну картину ситуації, в якій знаходяться вітчизняні банки.

Істотною проблемою на цьому шляху є відсутність в Україні дієвої концепції розвитку фінансового ринку в цілому та банківської системи зокрема. У наявних документах досить мало конкретних пропозицій, а також недостатньо розкриті аспекти, які стосуються саме інтегрованої системи управління ризиками [6].

Оскільки ІСУР базується на врахуванні великої кількості ризик-факторів, серед яких вагому роль відіграють фактори бізнес-середовища, окремі з них багато в чому визначають перехід у банках від традиційного ризик-менеджменту до використання ІСУР. До таких слід насамперед віднести:

- глобалізацію та пов'язану з нею транснаціоналізацію банківського бізнесу;
- зростання невизначеності у глобальному економічному середовищі;
- загострення конкуренції між банками та небанківськими фінансовими інституціями, в тому числі у сфері «традиційної» банківської діяльності;
- розширення спектру високоризикових послуг та операцій;
- інформатизацію та технологічні нововведення;
- фінансові інновації.

Отже, фактори ринку суттєво впливають на систему ризик-менеджменту в банках, яка під впливом змін в економічному середовищі пройшла шлях у напрямі від локального управління окремими видами ризиків до розуміння необхідності впровадження інтегрованого підходу до управління всім спектром банківських ризиків.

Доцільність використання інтегрованої системи управління ризиками в банках України на сучасному етапі пов'язана також і з впливом внутрішніх факторів. До останніх можна віднести:

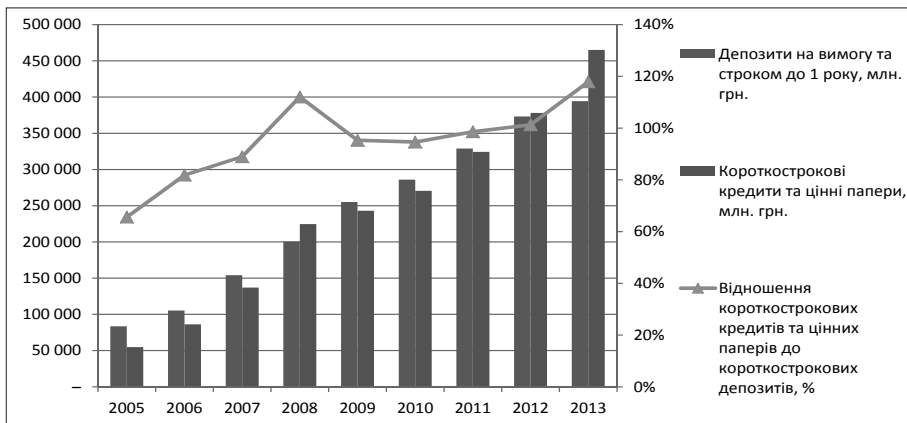
- відсутність чіткої ієрархічної структури управління ризиками;
- недостатню участь топ-менеджменту в процесі управління ризиками;
- надлишкову деталізацію та водночас відсутність інтегральних оцінок ступеня ризику;
- відсутність єдиних методик та уніфікованих процедур управління ризиком, переважно локальний та фрагментарний характер ризик-менеджменту.

На рівні банківської системи головною рушійною силою впровадження ІСУР має стати Національний банк України. Зазначимо, що сам він не може бути «замовником» використання інтегрованої системи управління ризиками. Банки повинні усвідомити її переваги та вигоди, якщо ж цього не відбудеться, то процес може звестися до виконання формальних вимог без зміни суті системи ризик-менеджменту.

For the time being there is the high level of the local banking system sensitivity to risk. The main sources of a risk are: at first, significant share of problematic debts; the second, lack of efficient mechanisms of the currency risk hedge on the background of devaluation; the third, high level of interest rates; the fourth, substantial part of short-term deposits in banks' liabilities; the fifth, the high volatility of stock market and significant probability of government bonds default.

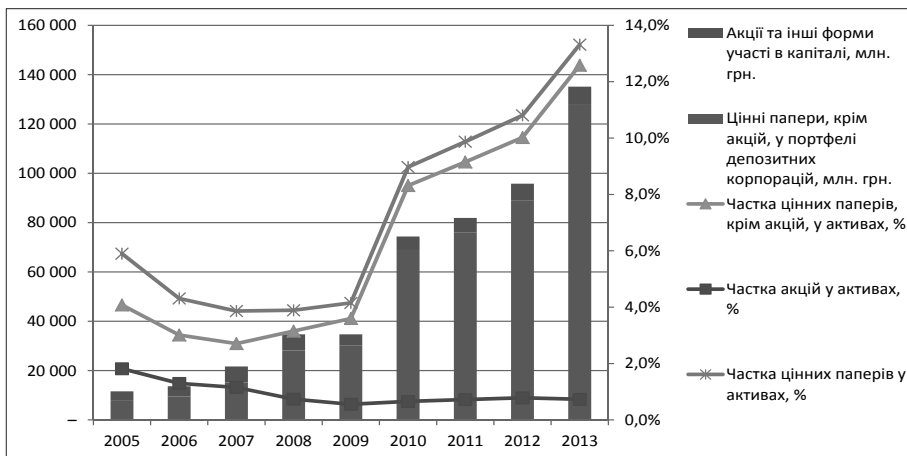
The variability of the Ukrainian banks' environment, growth of correlation among different processes on the financial market certainly requires a special approach to risk management using an integrated model. The current essence of risk management in the banking system of Ukraine is characterized by a number of stereotypes that significantly influence its efficiency. The discrete approach to risk management creates significant obstacles to further development at the level of separate banks as well as in the banking system in general. Implementation of integrated risk management in Ukrainian banking practice will ensure effective changes in the banking system, and indirectly - in the domestic economy.

Рис. 4. Відношення короткострокових кредитів та цінних паперів до короткострокових депозитів у банках України протягом 2005 – 2013 років

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ.

Рис. 5. Динаміка акцій, інших цінних паперів та їх часток у портфелях депозитних корпорацій України протягом 2005 – 2013 років

Джерело: розраховано автором на основі даних НБУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартон Т. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься / Т. Бартон, У. Шенкир, П. Уокер: пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003.
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // Постанова НБУ № 361 від 02.08.2004.
3. Управління банківськими ризиками: навч. посібник / [Л. О. Примостка та ін.]; за заг. ред. Л. О. Примостки; М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2007. – 595 с.
4. Чернова Г.В. Практика управління ризиком на рівне підприємства: учебное пособие. / Г.В. Чернова. – СПб.: Питер, 2000. – 170 с.
5. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями // Постанова НБУ №23 від 25.01.2012.
6. Проект Стратегії розвитку фінансового сектора України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbs.org.ua/files/dpee1.pdf>.

REFERENCES

1. Barton T., Shenkir U., Uoker P. Kompleksnyi podkhod k risk-menedzhmentu: stoit li etim zanimatsya [An integrated approach to risk management: is it worth doing?]. Moscow, Izdatel'skiy dom "Vylyams", 2003 [in Russian].
2. Metodichni rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi ta funktsionuvannya system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy. Postanova NBU №361 vid 02.08.2004 [Guidelines on the organization and functioning of risk management in banks of Ukraine. NBU Resolution № 361 of 02.08.2004]. [in Ukrainian].
3. Prymostka L.O. Upravlinnya bankivsk'yky ryzykamy [Bank risks management.]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Derzh. vyshch. navch. zaklad "Kyivsk'yky nats. ekon. un-t im. V. Het'mana", Kyiv, KNEU, 2007, 595 p. [in Ukrainian].
4. Chernova G.V. Praktika upravleniya riskom na urovne predpriyatiya [The practice of risk management at the enterprise level]. Saints-Petersburg, Piter, 2000, 170 p. [in Russian].
5. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro porядok formuvannya ta vykorystannya bankamy Ukrainy rezerviv dlya vidshkoduvannya mozhylykh vtrat za aktyvnymy bankivsk'yky operatsiyamy. Postanova NBU №23 vid 25.01.2012 [On approval of the procedure for the formation and use of bank Ukraine reserves for possible losses on active banking operations. NBU Resolution №23 from 25.01.2012]. [in Ukrainian].
6. Proekt Stratehii rozvytku finansovoho sektora Ukrainy [Draft of strategy of financial sector development of Ukraine]. Available at: <http://kbs.org.ua/files/dpee1.pdf> [in Ukrainian].